

Inwentarze gmin żydowskich z Pomorza i Wielkopolski wschodniej w okresie międzywojennym (1918/20–1939)

Pojęcie „inwentarz”, rozumiane jako spis nieruchomości i ruchomości tworzący dany majątek, w przypadku gmin żydowskich jest nieostre i ogólnikowe. Oryginalne księgi inwentarzowe żydowskich gmin i korporacji nie ocalały. Przetrwały jedynie „inwentarze”, które tworzone na potrzeby administracji kontrolującej działalność gmin żydowskich (starostowie, wojewodowie, Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego) i władz miejskich. Pierwsze pochodzą z lat 1921–1925, gdy regulowano sprawy majątkowe po gwałtownie wyludniających się gminach żydowskich na byłych terytoriach niemieckich. Na ziemiach dawnego zaboru rosyjskiego pierwsze spisy majątku przeprowadzono w roku 1925. Kolejne — wraz z reformą administracyjną gmin żydowskich w województwach pomorskim i poznańskim lat 1932–1933¹ oraz zmianami granic województw i powiatów w województwach poznańskim, pomorskim, warszawskim i łódzkim w 1926, 1930–1933, 1938 roku².

Szczegółowość opisów majątku gmin jest różna. Od pobieżnych (np. Dokumenty nr 4, 11, 17–19) przez dość dokładne (Dokumenty nr 7, 22, 25), po drobiazgowe (Dokumenty 3, 9, 12, 13, 33). Formułowane przez władze zwierzchnie wytyczne, przydatne w sporządzaniu inwentarzy, nie zawsze były jednoznacznie interpretowane przez urzędników³. W powiecie nieszawskim dla

¹ „Monitor Polski” 1932, nr 249, poz. 274; *Gminy Wyznaniowe Żydowskie w województwie pomorskim w okresie międzywojennym (1920–1939)*, red. J. Sziling, Toruń 1995.

² Dz.U.RP nr 46, poz. 350, Ustawa z dnia 12 czerwca 1937 roku o zmianie granic województw poznańskiego, pomorskiego i łódzkiego; *Dzieje Wielkopolski*, t. 1, red. J. Topolski, Poznań 1969; M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Warszawa 1974; tejsze, *Rozwój administracyjno-terytorialny powiatu kaliskiego oraz powiatów sąsiednich w XIX i XX wieku (do 1945 r.)*, „Rocznik Kaliski”, t. 9, 1976, s. 185–214; *Dzieje Gdyni*, red. R. Wapiński, Wrocław 1980, s. 79–82; Z. Biegański, *Kształt terytorialno-administracyjny regionu kujawsko-pomorskiego w XIX i XX wieku*, [w:] *Związki Kujaw i Pomorza na przestrzeni wieków*, red. Z. Biegański, W. Jastrzębski, Bydgoszcz 2001, s. 47–51. Jako przykład można podać likwidację powiatów: puckiego, strzeleńskiego, słupckiego, wejherowskiego, utworzenie powiatu morskiego, gdyńskiego grodzkiego. Powiększono obszar powiatów: mogileńskiego, konińskiego.

³ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej cyt.: APB), Akta Miasta Fordonu (dalej cyt.: AmF), sygn. 706. Starosta bydgoski pismem z dnia 29 stycznia 1923 skierowanym do burmistrza Fordonu powołując się na wytyczne MWRiOP wzywał „[...]o jak najszybsze w 10 dniach i bez ociągania i następnego ponaglenia przedłożenie wszelkich w ogóle danych dotyczących gmin kahalnych, które mogłyby przyczynić się do dokładnego zobradowania obecnego stanu oraz działalności wspomnianych gmin. Między innymi szczegółami winny być przede wszystkim podane: 1/ Liczba ludności wyznania mojżeszowego każdej gminy wyznaniowej t. j. głównej siedziby wyznaniowej oraz miejscowości należących do niej pod względem wyznaniowym (ogółem w przybliżeniu ile dusz bez danych wg płci, wieku, zatrudnienia itd.) z podaniem liczby obywateli polskich i obcych, 2/ Ewidencja zarządów i duchowieństwa (imiona i nazwiska członków zarządu, rabinów i ich pomocników), 3/ Dane dotyczące budżetowości gmin (wysokość budżetu w dochodach i wydatkach w roku ubiegłym), 3/ Wiadomości dotyczące majątku posiadanego przez gminy (w nieruchomościach, synagogach, bóżnicach, szpitalach, łaźniach rytualnych, cmentarzach, bibliotekach, instytucjach dobroczynnych oraz ewent. W majątkach ziemskich, fundacjach itp.),

wyceny majątku powołano specjalną komisję (Dokument 1). W innych powiatach najczęściej bazowano na szacunkach władz gmin żydowskich lub władz miejskich.

Geograficznie analizie poddano dokumentację z województwa pomorskiego oraz wschodnich powiatów województwa poznańskiego (tzw. Wielkopolska wschodnia) w granicach po 1 kwietnia 1938⁴. Od 1932/33 działało na tym terenie 56 gmin żydowskich⁵, które różniły się liczebnością, zasięgiem terytorialnym, zamożnością, statusem prawnym (do 1933–1934 roku). Każda miała swoją specyfikę społeczno-kulturową (Tabela 1). Ślady „inności” znajdują swoje odzwierciedlenie w prezentowanym materiale źródłowym. Spośród 52 odnalezionych dokumentów⁶, które można uznać za „inwentarze”⁷, do druku przygotowano 33 najbardziej reprezentatywne z punktu widzenia kompleksowości i geograficznego usytuowania.

4/ Wiadomości w związku z rzeźcą koszerną, opłatami na nie (czy rzeźcy koszerzy są funkcjonariuszami gminy kahalnej przez nią opłacanymi lub tp.), 5/ Jakże są gminy kahalne w związku z emigracją ludności żydowskiej bądź zaprzestają zupełnie działalności, bądź zanikają, 6/ Ministerstwu nieodzwonne są także statuty poszczególnych gmin wyznaniowych [...]”. Kolejne dane były sporządzone wg stanu na dzień 1 lipca 1925 r. W tabeli zapisywano: 1/ nazwę powiatu, 2/ siedzibę żydowskiej gminy wyznaniowej, 3/ ilość publicznych modliteł (synagog w gminie), 4/ ilość innych domów modlitw w gminie 5/ ilość rabinów, 6/ ilość podrabinów i kantorów, 7/ ilość rzeźców, 8/ ilość członków gminy, 9/ uwagi. W latach trzydziestych obok przywołanych informacji zaczęto interesować się szerzej stanem majątkowym (ruchomości, nieruchomości, kapitały i długi, względnie zobowiązania finansowe gminy, stan techniczny budynków, koszty ich ewentualnej reperacji, remontu, przebudowy). Wytyczne z 1938 r. zawierały informacje o: majątku gminy z uwzględnieniem nieruchomości przeznaczonych do wykonywania kultu religijnego i związanych ściśle z zadaniami gminy wyznaniowej (synagogi, cmentarze, łaźnie itd.) oraz nieruchomości będących jedynie lokatą funduszy gminy. Miano sprawdzać, czy podawana wartość nieruchomości odpowiadała obiegowej wartości. Dane z umów ubezpieczeniowych nie są wystarczającym dowodem wartości.

⁴ Powiaty województwa pomorskiego: brodnicki, bydgoski, bydgoski grodzki, chełmiński, chojnicki, grudziądzki, gdyński grodzki, inowrocławski, inowrocławski grodzki, kartuski, kościerski, lipnowski, morski, lubawski, nieszawski, rypiński, sępoleński, starogardzki, szubiński, świecki, tczewski, toruński, toruński grodzki, tucholski, wąbrzeski, włocławski, wyrzyski, województwa poznańskiego: kaliski, kolski, koniński, mogileński, turecki.

⁵ W powiecie kaliskim istniały gminy żydowskie: Błaszki, Kalisz, Koźminek, Stawiszyn, w kolskim: Babiak, Dąbie, Izbica Kujawska, Kłodawa, Koło, Sompolno, konińskim: Golina, Kleczew, Konin, Pyzdry, Rychwał, Skulsk, Słupca, Ślesin, Tuliszków, Wilczyn, Władysławów, Zagórów, w tureckim: Dobra, Turek, Uniejów. W województwie pomorskim gminy żydowskie okręgu: brodnickiego (powiaty brodnicki, lubawski), chojnickiego (powiaty chojnicki i tucholski), golubskiego (powiat wąbrzeski), grudziądzkiego (powiaty grudziądzki, chełmiński i część wąbrzeskiego), kartuskiego (powiaty: morski, kartuski, kościerski, gdyński grodzki), sępoleńskiego (powiat sępoleński), starogardzkiego (powiaty: starogardzki, tczewski i Skarszewy z powiatu kościerskiego), świeckiego (powiat świecki i część tczewskiego), toruńskiego (powiat toruński i toruński grodzki), w powiatach włączonych z województwa warszawskiego: Aleksandrów Kujawski-Nieszawa, Brześć Kujawski, Chodecz, Ciechocinek-Służewo, Dobrzyń nad Drwęcą, Dobrzyń nad Wisłą, Kowal, Lipno, Lubicz, Lubień, Lubraniec, Osieczyny, Piotrków Kujawski, Przedecz, Radziejów, Rypin, Sępole, Włocławek, w powiatach włączonych z województwa poznańskiego: gminy żydowskie okręgu: bydgoskiego (powiaty: bydgoski, bydgoski grodzki), inowrocławskiego (powiaty: inowrocławski, inowrocławski grodzki, mogileński — ten ostatni wchodził w skład województwa poznańskiego od 1919 r.), szubińskiego (powiaty: szubiński, wyrzyski).

⁶ Niektóre z nich (odnoszące się do gmin żydowskich w Brodnicy, Kartuzach, Świeciu, Starogardzie) stały się przedmiotem publikacji (*Gminy Wyznaniowe Żydowskie...*), Kujaw i Wielkopolski: A. Pakentreger, *Żydzi w Kaliszu w latach 1918–1939. Problemy polityczne i społeczne*, Warszawa 1988; T. Łaskiewicz, *Żydzi w Inowrocławiu w okresie międzywojennym (1919–1939)*, Inowrocław 1997; T. Kawski, *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Radziejowie i okolicach*, [w:] *Radziejów przez stulecia*, red. D. Karczewski, Włocławek–Radziejów 2002.

⁷ Fragmentaryczne dane o sytuacji majątkowej gmin zachowały się z powiatów: kolskiego, tureckiego, kaliskiego.

Tabela 1.
Zestawienie liczby członków i stan majątkowy gmin wyznaniowych żydowskich
w województwie pomorskim w 1938 r.

Gmina żydowska	Liczba członków gminy	Liczba płatników składek gminnych	Wartość majątku ruchomego (zł)	Wartość majątku nieruchomości (zł)	Stan zadłużenia gminy (zł)
Aleksandrów Kujawski-Nieszawa	1086	162	4 895	33 585	10 200
Brodnica	523	132	5 000	178 500	7 100
Brześć Kujawski	633	102	13 242	32 715	15 668
Bydgoszcz	2058	447	34 800	308 000	9 858
Chojnice	69	35	2 525,58	64 400	2 000
Ciechocinek-Służewo	965	235	5 445	32 207	18 948,57
Chodecz	402	50	500	11 780	3 052
Dobrzyń nad Drwęcą	ok. 2300	240	3 000	15 000	3 000
Dobrzyń nad Wisłą	850	78	2 000	45 000	16 861,95
Golub	301	72	3 000	45 000	500
Grudziądz	700	182	19 000	101 000	—
Inowrocław	357	86	60 000	201 425	—
Kartuzy	2200	625	1 950	61 100	216,95
Kowal	1400	115	2 000	12 000	8 740
Lipno	3000	239	13 163	78 580	16 246,22
Lubicz	602	101	—	3 100	20 000
Lubień	700	85	3 080	29 000	5 590
Lubraniec	789	140	7 970	75 800	16 836
Osięciny	380	54	1 998	13 531	3 300
Piotrków Kuj.	650	77	9 463	49 571	6 097,92
Przedecz	560	86	3 000	12 000	2 000
Radziejów	649	107	4 529	13 671	5 637
Rypin	ok. 2330	339	10 000	60 000	9 512,07
Sępólno Krajeńskie	96	18	8 000	57 300	—
Skępe	300	52	200	8 000	2 500
Starogard	182	44	—	87 000	1 500
Szubin	253	55	1 5730,02	119 400	—
Świecie	183	43	15 650	99 000	591,99
Toruń	1200	179	31 000	243 500 w tym Chełmża 138 500 minus 60% wart. Toruń 105 000 minus 35% wart.	—
Włocławek	ok. 13 000	1300	73 487	276 358	138 595

Źródło: APB, UWPT, sygn. 4482, k. 173, 211, 215, 231-232.

Dokument nr 1. Protokół Komisji Szacunkowej zwołanej celem przeprowadzenia szacunku nieruchomości gminy wyznaniowej żydowskiej w Aleksandrowie Kujawskim z dnia 28 lutego 1939 roku⁸ (powiat nieszawski).

Komisja dokonała oględzin nieruchomości i oszacowania ich wartości i przy tym stwierdziła, że nieruchomości te składają się:

1/ z placu o powierzchni 612 m[etrów] kw[adratowych].

2/ z placu cmentarnego o powierzchni 5 120 m[etrów] kw[adratowych].

Na wymienionym w punkcie pierwszym placu położone są:

a. Budynek synagogi piętrowy murowany i wewnątrz otynkowany, dach 2 spadowy kryty papą, zużycie przyjęto 30%, kubatura wynosi 1016,20 metrów sześciennych.

b. Budynek kancelarii z cegły palonej, parterowy, zewnątrz nieotynkowany dach 2 spadowy, kryty papą, zużycie przyjęto 30%, kubatura wynosi 328,22 metrów sześciennych.

c. Ustępy murowane z cegły cementówki o dachu 1 spadowym, kryty papą, zużycie 30%, kubatura wynosi 16,8 metrów sześciennych.

d. Przytułek drewniany parterowy o dachu 1 spadowym kryty papą, zużycie przyjęto 70%, kubatura wynosi 134,32 metrów sześciennych.

2/ Na wymienionym w punkcie drugim placu położone są:

a. budynek dozorczy o dachu 2 spadowym krytym papą, zużycie przyjęto na 80%, kubatura wynosi 52,50 metrów sześciennych.

Dla budynków Komisja ustala:

a/ bud[ynek] synagogi wartość budynku 10 670,10 zł

b/ kancelarii wartość budynku 2 559,37 zł

c/ rzeźni wartość budynku 296,31 zł

d/ przytułek wartość budynku 574,44 zł

e/ ustępy wartość budynku 160 zł

ad. 2 a. Budynek dozorczy wartość budynku 157, 70 zł. Razem 14 417,92 zł.

Mając na względzie powyższą wartość powołanego obiektu Komisja ustala: wartość placu nr 1 — 367,70 zł, wartość placu nr 2 — 1 024 zł. Razem 1 391,70 zł^a. Wartość budynków 14 417,92 zł. Razem 15 809,62 zł^b.

Razem obecna wartość szacowanych nieruchomości, Komisja ustala w wysokości 15 809,62^b zł, okr[ęśla] 15 810 zł.

a — zsumowano w oryginale na kwotę 1399,10 zł.

b — zsumowano w oryginale na kwotę 15 809,12 zł.

⁸ APB, Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu 1920–1939 (dalej cyt.: UWPT), sygn. 4482, k. 177–178. Format A4, maszynopis w języku polskim. Komisja w składzie: Kierownik Kancelarii Władysław Kropidłowski, Kierownik Referatu Budowlanego Walenty Drews, Prezes Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Aleksandrowie Kujawskim-Nieszawie Maurycy Przedecki. Podpisy członków Komisji.

Dokument nr 2. Protokół Komisji w sprawie odbioru agend gminy żydowskiej w Barcinie⁹ z dnia 10 lipca 1933 roku¹⁰ (powiat szubiński).

Nieruchomości: bóżnica¹¹ z przybudówką i ogrodem ul. 4 Stycznia, cmentarz z kostnicą i gruntem uprawnym 3/4 morgi, łąka 1/2 morgi.

Ruchomości w bóżnicy: 10 ławek, 4 drążki, 2 deski dla zmarłych do umycia, 3 kołdry czarne, 2 nakrycia ołtarzowe.

Ruchomości w kostnicy: karawan.

Kasa i akta: Księga kasowa zamknięta w tem odbioru stan kasy wynosi 683,82 zł słownie: sześćset osiemdziesiąt trzy zł. osiemdziesiąt dwa grosze. Gotówka 160,32 zł, Książeczka Kasy Oszczędności m. Inowrocławia 523,50 zł (słownie: pięćset dwadzieścia trzy zł pięćdziesiąt groszy). Dowody rozchodu wg stanu księgi kasowej. Jedna stara książka kasowa, jedna stara książka repartacyj, jedna teka rozmaitych starych akt, statut Gminy Żyd[owskiej] i 2 teczki rozmaitych pism. Kontrakt najmu p. Wiśniewski i Tomowska.

Dokument nr 3. Inwentarz gminy wyznaniowej żydowskiej w Brześciu Kujawskim z dnia 29 stycznia 1932¹² (powiat włocławski).

1. Nieruchomości:

a/ Synagoga drewniana pod dachówką	10 000 zł
b/ Dom murowany kryty dachówką	20 000 zł
c/ Dom-przybudówka, murowany pod papą	2 000 zł
d/ Przystawka drewniana przy wejściu do szkółki	100 zł
e/ Ustęp ze śmietnikiem, murowany kryty dachówką	500 zł
f/ Parkan murowany z 2-ch stron przy synagodze	1 500 zł

2. Cmentarz

a/ Dom drewniany, kryty papą	500 zł
------------------------------	--------

⁹ APB, Starostwo Powiatowe w Szubinie 1919–1939 (dalej cyt.: SPSz), sygn. 460–462; „Monitor Polski” nr 249 z 28 października 1932, poz. 233, Rozporządzenie MWRiOP z dnia 28 września 1932 w sprawie podziału terytorialnego gmin wyznaniowych żydowskich w województwie poznańskim i pomorskim. Gmina żydowska w Barcinie została włączona z dniem 1 listopada 1932 w skład gminy żydowskiej w Szubinie. Liczyła w roku 1921 — 20 członków, w 1925 — 11, w 1931 — 7, w 1933 — 5.

¹⁰ APB, UWPT, sygn. 4504, k. 473. Format A6. Rękopis w języku polskim. Zarząd gminy w Barcinie reprezentował burmistrz Barcina występujący jako Komisarz Gminy Żydowskiej Antoni Piotrowski. Majątek odbierali reprezentanci gminy żydowskiej w Szubinie: Meyer Jakobi (przewodniczący), Moszek Silberstein, Mandela Rozenberg. Podpisy stron. Pieczęć Magistratu miasta Keyni i Zarządu Miejskiego w Keyni. Nieco odmienny spis znajduje się kilka kart dalej (k. 475) w dokumencie *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Barcinie z 30 października 1933*: 1) bóżnica z przybudówką i ogrodem przy ul. 4 Stycznia 6 000 zł, 2) cmentarz 1 zł, 3) kostnica 1 zł, 4) 3/4 morgi roli grunt uprawny 120 zł, 5) 1/2 (około) morgi roli 100 zł. Majątek ruchomy: 1) urządzenie w bóżnicy 10 zł, 2) urządzenie w kostnicy 1 zł, 3) karawan 50 zł. Księga kasowa, książeczka oszczędnościowa i papiery wartościowe i hipoteczne: 1) Księga kasowa 163.32 zł, 2) Książeczka oszczędnościowa 523.50 zł, 3) list hipoteczny na rzecz Komunalnego Banku Kredytowego w Poznaniu 434.08 zł, 4) list hipoteczny na rzecz gminy dłużnik Michał Brandecki (Poznań ul. Małe Garbary 6 287.82 zł).

¹¹ Pojęcie bóżnica jest tożsamym z synagoga. Zwyczajowo o synagogach w miasteczkach mówiono bóżnica.

¹² Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie (dalej cyt.: AŻIH), Żydowska Gmina Wyznaniowa Włocławek (dalej cyt.: ŻGWW), sygn. 113/6/8. Format A4. Maszynopis w języku polskim. Sygnowany okrągłą pieczęcią: „Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Brześciu Kuj.” oraz podpisami przewodniczącego zarządu F. Singera i członków zarządu gminy żydowskiej: Markowskiego, Germana, Szterna, Warszawskiego. Por. Dok. 19.

3. Mykwa¹³

a/ Dom drewniany pod papą	1 000 zł
b/ Łazienka murowana	3 000 zł
c/ Studnia ze schodami	500 zł
d/ Ustęp murowany pod papą	500 zł

4. Rzeźnia

a/ Rzeźnia pod ubój ptactwa (murowana pod papą)	1 975 zł
---	----------

5. Grunta

a/ Ziemia przestrzeni około 1,5 morgi	3 500 zł
---------------------------------------	----------

Ruchomości:6. Bóżnica

a/ 16 ławek z poręczami długości po 3 m[etry] 33 cent[ymetry]	800 zł
b/ 1 ławka z poręczą i pulpitem dł[ugości] 1 metr 70 cent[ymetrów]	80 zł
c/ 1 ławka z poręczą przy ambonie ¹⁴ dł[ugości] 2 m[etry] 30 cent[ymetrów]	20 zł
d/ 3 ławki dług[ości] po 4 m[etry]	15 zł
e/ 1 ławka dług[ości] 1 m[etra]	2 zł
f/ 1 ołtarz z galerią ¹⁵ i 2 schodami z poręczami (11 rodaków ¹⁶)	2 000 zł
g/ 1 ambona z szafką ¹⁷	100 zł
h/ 1 zegar ścienny (regulator)	150 zł
i/ 2 lampy naftowe	20 zł
j/ 4 rolety do okien	20 zł
k/ 1 regulamin obrządku za szkłem w ramie	30 zł
l/ 4 regulaminy obrządku za szkłem w ramach	40 zł
ł/ 1 latarka z lampą	5 zł
m/ 2 lichtarze mosiężne	20 zł
n/ 1 dywan używany	30 zł
o/ 1 galeria wewnątrz bóżnicy ¹⁸ dług[ości] 9 m[etrów]	2 000 zł
p/ 20 ławek z przegródkami i poręczami dług[ości] po 3.30 [metra]	1 000 zł
r/ 1 ławka z przegródką dług[ości] 1 m[etr] 50 cent[ymetrów]	5 zł
s/ 2 ławki dług[ości] po 3 m[etry] 50 cent[ymetrów]	10 zł
t/ 1 ławka długości 2 m[etrów]	5 zł

¹³ Mykwa — łazienka służąca rytualnym ablucjom.

¹⁴ Ambona — bima tj. mównica, z której odczytywano Torę i komentowano fragmenty Pisma.

¹⁵ Ołtarz z galerią — Aron ha Kodesz (szafa ołtarzowa, święta szafa). Miejsce przechowywania rodaków (zwojów Tory). Aby dostać się do szafy, należało wspiąć się po kilku stopniach na podium, które było oddzielone na ogół balustradą.

¹⁶ Rodak — zwój Tory nawinięty na dwa wałki zaopatrzone w uchwyty („rączki”) ułatwiające przewijanie rulonu.

¹⁷ Prawdopodobnie chodzi o szafkę na Torę — Tik.

¹⁸ Galeria dla kobiet — tzw. babiniec, do którego wiodły odrębne schody z przedsionka synagogi. Miejsce modlitw dla kobiet.

7. Szkołka¹⁹

a/ 6 ławek długości po 3 m[etry] 50 cent[ymetrów]	30 zł
b/ 2 ławki długości po 1 m[etr] 32 cent[ymetry]	6 zł
c/ 2 ławki z przegródkami dług[ości] 4 m[etrów] 50 cent[ymetrów]	40 zł
d/ 1 ławka z przegródką długości 2 m[etrów]	10 zł
e/ 1 ambona z podłogą i schodkami ²⁰	100 zł
f/ 1 mównica kantora ²¹ z szafką	30 zł
g/ 1 ołtarz z 3 rodalami ²²	500 zł
h/ 2 stoły długości po 2 m[etry] 35 cent[ymetrów]	40 zł
i/ 5 półek książek (60 sztuk)	320 zł

8. Lokal Gminy /Biuro/

a/ 1 stół długości 2 m[etrów] 16 cent[ymetrów]	20 zł
b/ 2 ławki długości po 1 m[etr] 60 cent[ymetrów]	10 zł
c/ 1 książka protokołów	3 zł
d/ 1 kontrola składek	5 zł
e/ 1 księga inwentarzowa	3 zł
f/ 1 księga korespondencji	2 zł
g/ 1 wykaz uboju /tygodniowy/	2 zł
h/ 1 wykaz uboju /miesięczny/	2 zł
i/ 1 księga kasowa	4 zł
j/ 1 dziennik przych[odów] budż[etowych]	3 zł
k/ 1 dziennik rozch[odów] budż[etowych]	3 zł

9. Cheder²³ I

a/ 5 ławek szkolnych dług[ości] po 2 m[etry] 30 cent[ymetrów]	100 zł
b/ 1 tablica szkolna z podstawą	15 zł

10. Cheder II

a/ 6 ławek szkolnych dług[ości] po 1 m[etr] 15 cent[ymetrów]	60 zł
b/ 1 tablica szkolna z podstawą	15 zł
c/ 1 stół długości 3 m[etrów] 40 cent[ymetrów]	10 zł
d/ 2 ławki długości po 2 m[etry] 50 cent[ymetrów]	5 zł
e/ 1 ławka długości 2 metr[ów]	3 zł
f/ 1 stół długości 1 m[etra]	5 zł
g/ 1 szafka z półkami w murze	20 zł

¹⁹ Szkołka — tu pojęcie odnoszące się do domu studiów bejt hamidraszu.

²⁰ Por. przyp. 14.

²¹ Kantor — chazan, urzędnik synagogałny prowadzący modły.

²² Por. przyp. 15 i 16.

²³ Cheder — szkoła religijna dla chłopców w wieku od 3 do 13 lat.

11. Łazienia

a/ 3 drewniane przegrody do wanien	150 zł
b/ 3 wanny emaliowane	300 zł
c/ 1 kocioł z rurami do studni i do wanien	600 zł
d/ 4 ławki	20 zł
e/ 4 deptaki drewniane	10 zł
f/ 1 piec z kaflí	150 zł
g/ 3 małe ławki	12 zł

12. Cmentarz

a/ 1 mary do przenoszenia umarłych	10 zł
------------------------------------	-------

RAZEM zł. 54. 045 gr. 00

Dokument nr 4. *Stan majątkowy gminy wyznaniowej żydowskiej w Bydgoszczy z 6 marca 1939 roku*²⁴ (powiaty: bydgoski, bydgoski grodzki)

Gmina Wyznaniowa Żydowska w Bydgoszczy²⁵ posiada następujące czynszowe obiekty nieruchomości: 1/ parterowy domek mieszkalny przy ul. Filareckiej 2 w Bydgoszczy, wartość obecnie 5 000 zł

2/ jednopiętrowy^a domek mieszkalny w Solcu Kuj[awskim]. Wartości obecnej 6 000 zł

3/ 6,62 ha łąk w miejscowości Ciele pow[iat] bydgoski /legat Luisa Bergera/ wart[ości] ob[iegowej] 12 500 zł.

a — woryginalne I-piętrowy

Dokument nr 5. *Opis stanu gminy żydowskiej w Fordonie z 9 lutego 1923 roku*²⁶ (powiat bydgoski)

Punkt 4. Wiadomości dotyczące majątku: 1 bóżnica w obecnej wartości mniej więcej 80 000 000 m[are]k, 1 szkoła w wartości 6 000 000 m[are]k, 1 budynek dla kantora w wartości 3 000 000 m[are]k, 1 łazienka rytualna w wartości 200 000 m[are]k, 1 cmentarz 4 morgi opasany murem wartości 4.000.000 m[are]k. Fundacje (Abraham Markus Levy)²⁷ 15 000 m[are]k po 5%.

²⁴ APB, UWPT, sygn. 4482, k. 197. Format A6. Maszynopis w języku polskim. *Zarząd Miejski w Bydgoszczy do UWP Wydział Społeczno-Polityczny w Toruniu*. Sygnował za Prezydenta Miasta Naczelnik Wydziału mgr Probst.

²⁵ Dokument jest nieprecyzyjny. Majątek gminy od 1933 r. wzbogacił się o nieruchomości i ruchomości po wchłonięciu gmin żydowskich w Koronowie, Fordonie i Solcu Kujawskim. W Bydgoszczy w skład majątku wchodziły synagoga z kompleksem budynków (kwartał ulic Wały Jagiellońskie, Blankowa) gdzie mieściły się budynki szkoły, łaźni rytualnej, rzeźni, dwu cmentarzy: starego przy ul. Filareckiej 2 z budynkiem dozorczy, i przy ul. Szubińskiej 103 — Por.: Dokumenty nr 5 i 22; oraz Z. Biegański, *Mniejszość żydowska w Bydgoszczy 1920–1939*, Bydgoszcz 1999, s. 98–99.

²⁶ APB, AmF, sygn. 706. Format A4. Rękopis w języku polskim. *Magistrat miasta Fordonu do Starosty Powiatowego w Bydgoszczy*. Podpis nieczytelny burmistrza. Pominięto punkty: 1, 2, 3, 5, 6, 7, które odnosiły się do liczby członków gminy, zarządu i budżetu za rok 1921–1922, rzeźaków i kantorów, statutu gminy.

²⁷ APB, AmF, sygn. 710. Fundację ustanowiono 20 grudnia 1879 r. Wspierała wdowy i sieroty płci męskiej.

Dokument nr 6. Majątek gminy żydowskiej w Golinie z 1937 roku²⁸ (powiat koniński)

Nieruchomości: synagoga przy ul. Pierackiego (15 000 zł), bożnica (8 000 zł), dom dla rabina ze szkołą bejs jakow²⁹ (9 000 zł), dom rzezaka³⁰ (4 000 zł), przytułek (2 500 zł), łaźnia (4 000 zł), dom cmentarny (1 000 zł), cmentarz (1 000 zł), dom szkoły żydowskiej (2 500 zł). Razem 47 000 zł.

Ruchomości:

W synagodze: 25 tor³¹ (10 000 zł), 50 ławek (1 100 zł), 14 zasłon do Aron Hakadzesz³² (180 zł), 5 srebrnych koron do tor³³ (160 zł).

W bożnicy: biblioteka talmudyczna z 250 książkami (1 200 zł).

W szkole żydowskiej: biblioteka talmudyczna: 50 tomów (100 zł).

Łaźnia z wyposażeniem (350 zł).

Przytułek: 5 łóżek z pościelą (130 zł). Razem 13 220 zł.

Dokument nr 7. Stan majątkowy gminy wyznaniowej żydowskiej w Grudziądzu z 3 marca 1939³⁴ (powiat grudziądzki)

W załączniku reskryptu z dnia 27 lutego^a r[oku] b[ieżącego] komunikuje się uprzejmie, iż wartość nieruchomości tut[ejszej] Gminy Wyznaniowej Żydowskiej, przeznaczonych na wykonywanie kultu religijnego, przedstawia się jak następuje:

I. a/ synagoga 45 000 zł, b/ przybudówka-mała bożnica 10 000 zł, c/ cmentarz z budynkiem mieszkalnym i trupiarnią 20 000 zł, d/ łaźnia rytualna 2 000 zł, e/ rzeźnia rytualna dla drobiu 1 000 zł.

II. Wartość ruchomości używanych do wykonywania kultu religijnego określa się na 12 000 zł

III. Nieruchomość, w której mieści się szkoła żydowska wraz z dość dużym placem, służącym jako boisko, — czytelnia, biblioteka i lokal rozrywkowy stanowią wartość 28 000 zł. Powyżej określona wartość odpowiada wartości obiegowej.

a — w oryginale 27 II

²⁸ Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Koninie (dalej cyt.: APPoK), Starostwo Powiatowe w Koninie (dalej cyt.: SPK), sygn. 386. Fiszka w języku polskim, rękopis. Podpisy dwóch osób (nieczytelne).

²⁹ Bejs Jakow — szkoła religijna dla dziewcząt.

³⁰ Rzezak — szochet dokonujący rytualnego uboju.

³¹ Tora — Sefer Tora, zwój z tekstem Pięcioksięgu.

³² Por. przyp. 15.

³³ Korona Tory — Keter Tora. Ozdobne zwieńczenie Tory.

³⁴ APB, UWPT, sygn. 4482, k. 203. Maszynopis, fiszka w języku polskim. Zarząd Miejski w Grudziądzu z 3 marca 1939 do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego Wydział Społeczno-Polityczny w Toruniu. Podpisał za Prezydenta miasta wiceprezydent Michałowski.

Dokument nr 8. *Stan majątkowy gminy wyznaniowej żydowskiej w Inowrocławiu z 14 marca 1939 roku*³⁵ (powiaty: inowrocławski, inowrocławski grodzki)

Wykaz nieruchomości będących lokatą funduszów gminy:

Miejscowość	Opis realności	Wartość w zł
Inowrocław ul. Wałowa 10/11 i ul. Krótka 1/2	Stara bóżnica	6 356
	Budynek mieszkalny	2 340
	Budynek mieszkalny	3 840
	Rzeźnia	557
	3 ustępy	600
	Parkan z desek	50
Pakość	Ogród warzywny przy synagodze (0,06,48 ha)	50
	Dom mieszkalny z ogrodem	12 000
	Ogród obszaru 0,05,24 ha	50
Mogilno	Rola oma obszaru 0,13,82 ha	150
Kruszwica	Dom czynszowy	10 000
Gębice	Parcela obszaru 0,44,20 ha	250
Trzemeszno	Parcela obszaru 2,25,00 ha w Wymysłowie Dolnym	1 350
Razem		37 395

Wykaz nieruchomości przeznaczonych do wykonywania kultu religijnego:

Miejscowość	Opis realności	Wartość w zł
Inowrocław, ul. K. Marcinkowskiego	Nowy cmentarz obszaru 2,04,00 ha	10 200
	Kostnica, dom mieszkalny, wozownia i parkan na tym cmentarzu	13 724
	Stary cmentarz obszaru 1,18,24 ha	4 729,60
Inowrocław, ul. Staszica 1 Inowrocław, ul. Solankowa	Budynek, parkan i ustęp na tym cmentarzu	3 096
	Synagoga wraz z placem i opłotowaniem	19 5246,50
Pakość	Synagoga i cmentarz	15 000
Mogilno	Synagoga i cmentarz	4 600
Gniewkowo	Synagoga i cmentarz oraz dom przy synagodze	20 500
Kruszwica	Cmentarz	600
Trzemeszno	Synagoga i cmentarz	6 500
Razem		274 196,10

Dokument nr 9. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Kcyni*³⁶ z 1933 roku³⁷ (powiat szubiński).

Majątek nieruchomy:

1/ bóżnica 15 000 zł, 2/ dom kantora 6000 zł, 3/ dom mieszkalny /stara szkoła/ 8 000 zł, 4/ dom mieszkalny przy cmentarzu 2 500 zł, cmentarz 1 zł, 6/ kostnica 1 zł.

³⁵ APB, UWPT, sygn. 4482, k. 205, 207, 209. Format A4, maszynopis w części rękopis w języku polskim. *Starosta Powiatowy Inowrocławski w Inowrocławiu z 14 marca 1939 do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego Wydział Społeczno-Polityczny w Toruniu.*

³⁶ APB, SPSz., sygn. 460-462; „Monitor Polski” nr 249 z 28 października 1932, poz. 233, *Rozporządzenie MWriOP z dnia 28 września 1932 w sprawie [...].* Gmina żydowska w Kcyni została w 1932 r. włączona w skład gminy żydowskiej w Szubinie.

³⁷ APB, UWPT, sygn. 4504, k. 491. Format A5, rękopis w języku polskim. Popisał Meyer Jacoby przewodniczący zarządu gminy żydowskiej w Szubinie i dwie inne osoby (nieczytelne).

Majątek ruchomy:

1/ urządzenie w bóżnicy 1 zł, 2/ 6 koron do ołtarza rodaly³⁸ 60 zł, 3/ 4 Ejtafony /blachy/³⁸ srebrne 40 zł, 4/ 5 ręczników /wskaźnik/³⁹ srebrne 10 zł, 5/ 1 puchar srebrny 10 zł, 6/ 1 kielich srebrny do wina 15 zł, 7/ 2 kasetki do zbierania składek 10 zł, 8/ 1 skrzyneczka do mycia umarłych 5 zł, 9/ 1 książka do modlitwy mała 1 zł, 10/ 5 książek do modlitwy 2 zł, 11/ 2 lichtarze srebrne i 2 posrebrzane 30 zł, 12/ 8 tora rollen⁴⁰, rodaly 8 zł, 13/ 5 deków do ołtarza 10 zł, 14/ 2 deki ołtarzowe⁴¹ 2 zł, 15/ 4 płaszczyki do ołtarza⁴² 4 zł, 16/ 1 karawan 50 zł, 17/ urządzenie w kostnicy 1 zł, 18/ łaźnia rytualna 1 zł.

Księga kasowa papiery wartościowe i legaty:

1/ 4% listy zastawne konwersyjne 150 zł, 2/ 5% pożyczka polska 75 zł, 3/ jeden legat zapisany Kcynia tom III karta 120 — 100 talarów, 4/ jeden legat zapisany Gniezno tom II karta 133 — 100 talarów, 5/ jeden legat zapisany Kcynia tom I karta 14 — 22.08 zł.

a — tak w oryginale

Dokument nr 10. Ilość członków i stan majątkowy gminy żydowskiej w Kleczewie z 8 stycznia 1935 roku⁴³ (powiat koniński)

Gmina kahalna żydowska w Kleczewie w 1935 liczy dusz 750. Wartość budynków gminnych opiewa na 31 500 zł, gruntów (cmentarz) 6 000 zł, ruchomości 5 650 zł.

Dokument nr 11. Ilość członków i stan majątkowy gminy żydowskiej w Koninie z 23 marca 1936 roku⁴⁴ (powiat koniński).

Gmina żydowska w Koninie na rok 1936 liczy dusz w gminie 3 100. Nieruchomości: synagoga, Beth Hamidrász⁴⁵ z bogatym księgozbiorem, dom kąpielowy gdzie mieszczą się także: mykwa, biuro gminy, dom modlitw „Chewra Szas”⁴⁶, bikur cholim⁴⁷, mieszkanie służbowe dozorczy domu, dom noclegowy dla przejezdnych biednych Żydów składa się z 2 pokoi, na tej samej posesji rzeźnia drobiu z przyległym pokojem dla rzezaków, cmentarz z przyległym terenem do nowego cmentarza i dom na cmentarzu (kostnica i mieszkanie grabarza), niezabudowany plac w śródmieściu. Łączna wartość 153 996 zł.

³⁸ Ejtafon — tarcza na Torę (Tas).

³⁹ Jad — rączka (paleczka) ułatwiająca czytanie Tory.

⁴⁰ Por. przyp. 16.

⁴¹ Deki do ołtarza i deka ołtarzowa — zapewne dotyczy zdobionych zasłon (parochetów — tzw. lambrekionów) w Aron ha Kodesz lub obrusów ołtarzowych (mappa).

⁴² Płaszczyki do ołtarza — zapewne dotyczy zasłon tzw. kaporetów w Aron ha Kodesz.

⁴³ APPoK, SPK, sygn. 393. Rękopis, fiszka w języku polskim, parafowana przez Przewodniczącego Zarządu Gminy Żydowskiej w Kleczewie (podpis nieczytelny).

⁴⁴ APPoK, SPK, sygn. 383. Format A6. Rękopis w języku polskim. *Pismo Przewodniczącego Zarządu Gminy Żydowskiej w Koninie do Starosty Powiatowego w Koninie z 23 marca 1936 roku.*

⁴⁵ Por. przyp. 19.

⁴⁶ Chewra Szas — Bractwo Talmudu.

⁴⁷ Bikur Cholim — Bractwo opiekujące się chorymi.

Dokument nr 12. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Łabiszynie z 1933 roku*⁴⁸ (powiat szubiński).

Majątek nieruchomy:

1/ bóżnica z ogrodem przy ul. 11 Stycznia 5 000 zł, 2/ dom po rabinie przy ul. 11 Stycznia 6 500 zł, 3/ dom po kantorze przy ul. Sienkiewicza 400 zł, 4/ dom dawniejsze łazienki żydowskie 3 000 zł, 5/ cmentarz ogrodzony murem 1 zł, 6/ 1/2 morgi roli ogrodu 100 zł, 7/ 1/2 morgi roli przy ul. Witolda 120 zł, 8/ kostnica przy cmentarzu 250 zł.

Majątek ruchomy:

1/ urządzenie w bóżnicy 500 zł, 2/ urządzenie w kostnicy 1 zł, 3/ karawan 50 zł, 4/ sprzęty w domu po rabinie itp. 50 zł.

Księgi Kasowe, książeczki oszczędnościowe i papiery wartościowe⁴⁹:

1/ Księga Kasowa 0,96 zł, 2/ Książeczka oszczędnościowa 500 zł, 3/ List hipoteczny Lenkeit Bydgoszcz 8 118, 00 zł, 4/ List hipoteczny Lissak Josepho Łabiszyn z roku 1922 bez wartości 5/ pożyczka wojenna w Barcinie 250 R[eich] M[ark].

Dokument nr 13. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Łobżenicy z 13 lipca 1933 roku*⁵⁰ (powiat wyrzyski).

Majątek nieruchomy:

1/ bóżnica 15 000 zł, 2/ dom mieszkalny po rabinie 6 000 zł, 3/ dom mieszkalny po kantorze 4 000 zł, 4/ do mieszkalny przy cmentarzu 2 500 zł, 5/ 1/2 morgi roli ogród 30 zł, 6/ 1 morga roli ornej przy cmentarzu 150 zł, 7/ kostnica 1 zł.

Majątek ruchomy:

1/ Urządzenie w bóżnicy 1 zł, 2/ 2 lichtarze srebrne 20 zł, 3/ 1 lichtarz mosiężny 2,50 zł 4/ 7 koron dla rodaków⁵¹ 60 zł, 5/ 4 Ejfatów⁵² (blachy) srebrne 40 zł, 6/ 4 wskaźniki⁵³ srebrne 8 zł, 7/ 1 puchar srebrny 10 zł, 8/ 1 puszka ołtarzowa⁵⁴ 10 zł, 9/ 23 płaszczyki⁵⁵ 23 zł, 10/ 1 obrus ołtarzowy⁵⁶ 1 zł, 11/ 7 firan ołtarzowych⁵⁷ 8 zł, 12/ 16 firan mniejszych 8 zł, 13/ 1 karawan 50 zł, 14/ 2 dery czarne 1 zł, 15/ inwentarz w kostnicy 1 zł.

Papiery wartościowe:

1/ Fundacja 13.800 w II/I 92/93 bezwartościowe
2/ list hipoteczny tom XIV K. 418 nie przewaloryzowane 1050 m[are]k

⁴⁸ APB, UWPT, sygn. 4504, k. 479. Format A4. Maszynopis, częściowo rękopis, w języku polskim. *Protokół zdawczo-odbiorczy gminy żydowskiej w Łabiszynie na rzecz gminy żydowskiej w Szubinie z lipca 1933*. Majątek zdawał Michał Moses, członek zarządu gminy w Łobżenicy, przedstawicielom gminy żydowskiej w Szubinie: Meyerowi Jacoby, Rozenbergowi Manesowi, Moszkowi Zylberstajnowi.

⁴⁹ APB, UWPT, sygn. 4504, k. 477. Bliższych danych dla tego działu dostarcza *Protokół przekazania majątku gminy żydowskiej w Łabiszynie gminie w Szubinie*. Zdawał emerytowany burmistrz W. Feigel komisarz gminy żydowskiej, przyjmowali: Moszek Silberstein, Meyer Jacoby, Mandela Rosenberg w dniu 10 lipca 1933 r.: Oszczędności w Banku Ludowym w Łabiszynie 500 zł, list hipoteczny Brunona Lenkeita w Bydgoszczy 8 118 zł, list hipoteczny Louisa Jozepha 150 000 m[are]k [polskich]. List hipoteczny Brunona Leukeita i Frydy Cohn — stare wartościowe papiery wyszłe z kursu i jeden stół w Magistracie w Łabiszynie. Pożyczka wojenna dla gminy żydowskiej w Łabiszynie na 14 000 m[are]k n[iemieckich] znajduje się w Berlinie.

⁵⁰ APB, UWPT, sygn. 4504, k. 481. Format A 5. Maszynopis w języku polskim. *Protokół zdawczo-odbiorczy majątku gminy w Łobżenicy na rzecz gminy żydowskiej w Szubinie z 13 lipca 1933*. Zdawał Michał Moses członek zarządu gminy w Łobżenicy, przyjmowali: Meyer Jacoby, Rozenberg Manes, Zylberstajn Moszek.

⁵¹ Por. przyp. 33.

⁵² Por. przyp. 38.

⁵³ Por. przyp. 39.

⁵⁴ Puszka ołtarzowa — puszką ofiarnicza (kwestarska).

⁵⁵ Dotyczy prawdopodobnie koszulek na Torę (meil).

⁵⁶ Obrus ołtarzowy — przykrycie pulpitu (mappa)

⁵⁷ Por. przyp. 41.

3/ List hipoteczny tom X. K. 283 nie przewaloryzowane 130 m[are]k

4/ List hipoteczny tom X. K. 283 nie przewaloryzowane 300 m[are]k

5/ Książka Kasowa wykazuje przy przejściu deficyt na 693,12 zł.

Dokument nr 14. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Miasteczku z 21 sierpnia 1933 roku*⁵⁸ (powiat wyrzyski).

Nieruchomy: 1/ bóżnica z ogrodem w dole 3000 zł, 2/ ogród, w ogrodzie stoi bóżnica (–), 3/ cmentarz 1 zł.

Ruchomy: 2 ramy lampowe 1 zł.

Dokument nr 15. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Mroczy z 31 sierpnia 1933 roku*⁵⁹ (powiat wyrzyski).

Nieruchomy: cmentarz 1 zł.

Ruchomy: 1/ karawan 50 zł, 2/ zegar ścienny 5 zł, 3/ 1 megila⁶⁰ 1 zł,

4/ 2 obrusy ołtarzowe⁶¹ 2 zł, 5/ 1 wieczna lampka⁶² 1 zł.

Książki kasowe i papiery wartościowe: nie stwierdzono żadnych.

Dokument nr 16. *Spis nieruchomości i sprzętów służących do uprawiania kultu gminy wyznaniowej żydowskiej w Nakle z 24 lipca 1930 roku*⁶³ (powiat wyrzyski).

Bóżnica:

1. Chór dla kobiet

135 miejsc do siedzenia^a, 8 trójramiennych^b mosiężnych pajaków do gazu, 10 piecyków gazowych, 2 stojaki do parasoli, 1 brązowa^c zasłona drzwi /zużyta/, 2 stojaki garderobiane z lustrem, dwa chodniki na schodach, 5 zasłon ołtarzowych /zużyte/

2. W przedsionku

1 stojak garderobiany, 2 piecyki gazowe, 2 — trójramienne^b pajaki do gazu, 1 kinkiet gazowy, 1 lichtarz kultusowy⁶⁴, 1 — ośmioramienny^d lichtarz /chanuka⁶⁵/, 1 zegar ścienny, 4 tablice pamiątkowe⁶⁶, 6 ławek, 1 pulpit do modlitwy z nakryciem i oświetleniem, 1 mała szafka /Thora⁶⁷/, 1 fotel, 1 przenośny pulpit do modlitwy, 1 miedziane naczynie do wody

⁵⁸ APB, UWPT, sygn. 4504, k. 501. Format A6. Rękopis w języku polskim. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Miasteczku*. Dokument dołączony do *Protokołu zdania majątku gminy żydowskiej Miasteczku w dniu 21 sierpnia 1933* przez burmistrza miasta reprezentantom gminy żydowskiej w Szubinie: M. Jacoby, M. Sylberstein, Moses Raphael.

⁵⁹ APB, UWPT, sygn. 4504, k. 507. Format A5. Rękopis w języku polskim. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Mroczy*. Dokument dołączony do *Protokołu zdania majątku gminy żydowskiej w Mroczy w dniu 31 sierpnia 1933* przez burmistrza Deglera i Juliusza Riensburger reprezentantom gminy żydowskiej w Szubinie: M. Jacoby, M. Sylberstein, Moses Raphael.

⁶⁰ Megilat Ester — pergaminowy zwój Księgi Estery w formie rulonu z jedną rączką.

⁶¹ Por. przyp. 56.

⁶² Wieczna lampka — najertuned (nertamid) lampka paląca się przed Aron ha Kodesz.

⁶³ APB, UWPT, sygn. 4504, k. 315, 317, 319. Format A4, maszynopis w języku polskim. Dokument sporządzony przez pełnomocników zarządu gminy żydowskiej dr Lewego, Leo Mertena, Emila Aleksander. Zgodność ze stanem faktycznym potwierdził podpisem (nieczytelnym) i pieczęcią burmistrza Nakla.

⁶⁴ Lichtarz kultusowy — lichtarz na cztery pory roku.

⁶⁵ Menora używana w trakcie świąt Chanuka ma osiem ramion, tj. o jedno więcej niż w klasycznym świeczniku jerozolimskim.

⁶⁶ Tablice pamiątkowe — zapewne dotyczy tablic upamiętniających nakielskich Żydów poległych na frontach w latach 1848–1918.

⁶⁷ Por. przyp. 17.

3. W świątyni

146 miejsc do siedzenia^a, 1 regał do książek, 1 podwójny fotel, 2 chodniki, 1 — ośmioramienny^d mosiężny pajak, 3 — trójramienne^b ściennie kinkiety, 6 — trójramienne^b pajaki do gazu, 8 mosiężnych pajaków do świec, 8 lamp gazowych około ołtarza, 2 wielkie lichtarze na ołtarzu, 9 krzesel wiedeńskich, 1 zegar, 6 tablic z przykazaniami⁶⁸, 1 pokrycie na ołtarz, 1 mała srebrna tacka, 1 srebrny puchar do wina, 1 srebrne wachadło⁶⁹, 1 zasłona /Thora/ z dwoma nasadami i wskaźnik /Thora/ z alfenidu⁷⁰, 8 piecyków gazowych, 1 wieczna lampka⁷¹, 2 chodniki w czerwone bręgi.

4. Pod zamknięciem w szafie ogniotrwałej u członka reprezentacji Leona Mertena

1 srebrne naczynie /Thora/⁷², 1 srebrny sztyldzik⁷³ z napisem /Thora/, 4 srebrne mniejsze nakrycia, 1 srebrny wielki kielich, 1 Thora wskaźnik w srebrze⁷⁴, 3 złote wyszywane płaszcze Thora, 1 jedwabna biała deka, 2 jedwabne białe Thora płaszcze⁷⁵, 2 nakrycia do kazalnicy⁷⁶, 1 deka na ołtarz, 1 biała zasłona przed ołtarz jedwabna, 1 czerwona aksamitowa zasłona przed ołtarz⁷⁷

Przedmioty czerwono podkreślone są zużyte. Wartość asekuracyjna. Ubezpieczono — zł nie jest ubezpieczono. Wartość oblicza się na ca 5 000 zł.

Nieruchomości

Bóznica

Przy ulicy Hallera 81/83. Konstrukcja wiązarkowa pod papą, w podwórzu mała szopa. Wartość asekuracyjna 36 000 zł. Ubezpieczono w Krajowym Ubezpieczeniu Ogniem w Poznaniu.

Na cmentarzu

Na Nowym Świecie Nr 223: Domek mieszkalny parterowy pod dachówką, stodołka pod papą, chlew stajnia i ustępy. Cmentarz 6000 kw[adratowych] m[etrów], parkan ścisły z kamieni polnych i cegieł z kostnicą. Przed cmentarzem jeden mórg roli i jeden mórg łąki. Wartość asekuracyjna 9 100 zł. Ubezpieczono w Krajowym Ubezpieczeniu Ogniem w Poznaniu.

Bydgoska ulica

Budynek szkolny przy ulicy Bydgoskiej Nr 20. Dom murowany piętrowy pod papą, w podwórzu dwie stajnie ustępy i parterowe mieszkanie masywne pod papą. Szopa do karawanu. Wartość asekuracyjna 63 000 zł. Ubezpieczono w Poznańskim Banku Ubezpieczeń.

II. Wierzytelności hipoteczne

Nr b[ieżący]	Suma pierwotna	Dłużnik	Zwaloryzowane na zł
1.	60 000 m[are]k n[iemieckich]	Launhardt — Kosowo	352
2.	7 000 m[are]k n[iemieckich]	Czerwiński — Drażonek	1 523,55
3.	5 000 m[are]k n[iemieckich]	Detloff Teodor — Nakło	niezwaloryzowane

⁶⁸ Tablice z przykazaniami — plakietka (szewisi) z dziesięciorgiem przykazań.

⁶⁹ Wachadło — pojemnik na zioła (balsaminka).

⁷⁰ Zasłona Tory z dwoma nasadami — zapewne dotyczy koszulki Tory (meil) z parą ozdób Tory (rimmonim) oraz jadem.

⁷¹ Por. przyp. 62.

⁷² Srebrne naczynie Tora — przedmiot nieustalonej proveniencji.

⁷³ Sztyldzik — prawdopodobnie tarcza na Torę (tas).

⁷⁴ Por. przyp. 39.

⁷⁵ Płaszcz Tory — koszulka Tory (meil).

⁷⁶ Nakrycie do kazalnicy — w bimie przykrycie na pulpity (mappa).

⁷⁷ Deki, zasłona na ołtarz — zapewne kapporety, parochety.

III. Papiery wartościowe

Liczba bież[ąca]	Suma i waluta	Rodzaj i bliższe określenie
1.	500 zł[oty] p[olskich]	Poznańskie Ziemstwo Kredytowe 4%
2.	3,70 zł[oty] p[olskich]	Certyfikat
3.	42 400 m[are]k n[iemieckich] 500 m[are]k n[iemieckich] 10 900 m[are]k n[iemieckich] 3 400 m[are]k n[iemieckich] 400 R[eich] M[ark] 300 R[eich] M[ark]	Niem[ieckie] papiery wedle zestawienia: Banku Rzeszy z d[nia] 31.12.1929 r[oku] jak następuje: Deutsche Reichs - & Länder-Anleihe, oddana do wymiany 5% Ostpr. Landschaft - Pfändbr- Westpr. Neue Landschaft „ „ Westp. Ricterschaftl. „ „ Neu Boden-Kredit-Akt.-Ges.-Oblig. należące uprawnienia

IV. Książka oszczędnościowa i gotówka w kasie

Nr b[ieżący]	Suma zł.	W jakiej instytucji
1.	1 439,36	Spółdzielczy Bank Kredytowy w Nakle
2.	188,28	Gotówki w kasie gminy żydowskiej

a — w oryginale do usiędzenia

b — w oryginale 3-ramiennych

c — w oryginale brązowa

d — w oryginale 8-ramienny

Dokument nr 17. Stan majątkowy gmin wyznaniowych żydowskich w powiecie lipnowskim na dzień 31 marca 1939 roku⁷⁸

W myśl pisma Urzędu Wojewódzkiego z dnia 24 II b.r. niżej podaję informację odnośnie nieruchomości w gminach wyznaniowych żydowskich i ich wartość w obecnej chwili, a mianowicie:

Gm[ina] Wyzn[aniowa] Żyd[owska] w Dobrzyniu n/ W[isła]:

1/ synagoga 10 000 zł, 2/ łaźnia rytualna 3 000 zł, 3/ przytułek /dom noclegowy/ 1 500 zł, 4/ dom modlitwy /szkoła/ 4 000 zł, 5/ cmentarz 1200 zł, i 6/ dom mieszkalny z szopką /dla grabarza/ 1 000 zł, — razem 20 700 zł. Obiekty przeznaczone są na wykonywanie kultu religijnego.

Gm[ina] Wyzn[aniowa] Żyd[owska] w Lipnie:

1/ budynek synagogi dużej 68 000 zł, 2/ budynek synagogi małej 10 000 zł, 3/ mykwa 20 000 zł, 4/ cmentarz 11 000 zł, wyżej wymienione nieruchomości przeznaczone są na wykonywanie kultu religijnego, a niżej wymienione są lokatą funduszów gminy, a mianowicie: 1/ budynek mieszkalny drewniany 2 000 zł, 2/ część budynku w którym mieści się mykwa 20 000 zł, 3/ przytułek 9 000 zł.

Gm[imna] Wyzn[aniowa] Żyd[owska] w Lubiczu:

1/ synagoga 4 000 zł, 2/ łaźnia rytualna 600 zł, 3/ dom noclegowy 800 zł, 4/ cmentarz 200 zł, — przeznaczone są na wykonywanie kultu religijnego.

Gm[ina] Wyzn[aniowa] Żyd[owska] w Skepem:

1/ synagoga 4 000 zł, 2/ łaźnia rytualna 200 zł, 3/ cmentarz i domek 500 zł, 4/ rzeźnia dla drobiu 200 zł, — przeznaczone są dla wykonywania kultu religijnego.

⁷⁸ APB, UWPT, sygn. 4482, k. 215. Format A5, maszynopis w języku polskim. Starosta Powiatowy w Lipnie z 31 marca 1939 do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego Wydział Społeczno-Polityczny w Toruniu w sprawie stanu majątkowego gmin żydowskich. Sygnował starosta (podpis nieczytelny).

Dokument nr 18. *Stan majątkowy gmin wyznaniowych żydowskich w powiecie rypińskim z 16 czerwca 1939*⁷⁹

W wykonaniu zarządzenia Urzędu Wojew. Pomorskiego z dnia 24 IV 1939 na podstawie przeprowadzonego wywiadu poniżej podają żądane dane:

1/ Gmina wyznaniowa żydowska w m[ieście] Rypinie:

- a/ Synagoga położona przy ul. Targowej Nr 18 — wartość zł 20 000
- b/ Dom Modlitwy „Bet Hamidrasz” przy ul. Targowej Nr 16 — wartość zł 7 000
- c/ Łaźnia i Rzeźnia przy ul. Tylnej — wartość zł 5 000
- d/ Cmentarz przy ul. Spokojnej — wartość zł 3 000

2/ Gmina wyznaniowa żydowska w m[ieście] Dobrzyniu n/ Drwęca:

- a/ Łaźnia — wartość 360 zł
- b/ Cmentarz, ogrodzenie murowane i mieszkanie dla stróża — wartość 3 810 zł
- c/ Synagoga duża — wartość 15 000 zł
- d/ Synagoga mała — wartość 5 000 zł
- e/ Przystłek dla biednych — wartość 5 000 zł.

Dokument nr 19. *Stan majątkowy gmin wyznaniowych żydowskich na terenie powiatu włocławskiego z 24 kwietnia 1939 roku*⁸⁰.

Gmina Wyznaniowa Żydowska w Brześciu Kujawskim: nieruchomości przeznaczone do wykonywania kultu religijnego i związane ściśle z zadaniami gminy według wartości obiegowej 19 175 zł (synagoga drewniana pod dachówką, ul. Krakowska 10 000, dom przedpogrzebowy drewniany na cmentarzu 200 zł, łaźnia murowana pod papą 3 000 zł, dom drewniany pod papą /szkółka/ 500 zł, rzeźnia do uboju rytualnego ptactwa murowana pod papą 1 975 zł, cmentarz grzebalny około 1,5 morgi 3 500 zł), inne nieruchomości (dom murowany przy ul. Krzyżowej 10 000 zł, przybudówka murowana 2 000 zł.) będące jedynie lokatą funduszów gminy 12 000 zł, wartość majątku ruchomego przeznaczonego do wykonywania kultu religijnego 13 081 zł, wartość innych ruchomości 162,30 zł, ogólna wartość majątku gminy 44 418,30 zł, stan finansowy należności 4 140 zł, stan finansowy długi 17 029,45 zł.

Gmina Wyznaniowa Żydowska w Chodczu: nieruchomości przeznaczone do wykonywania kultu religijnego i związane ściśle z zadaniami gminy o wartości obiegowej (bóżnica 2 500 zł, dom modlitwy 4 000 zł, łaźnia 1 500 zł, cmentarz 1 000 zł), inne nieruchomości będące jedynie lokatą funduszów o wartości obiegowej (–), wartość majątku ruchomego przeznaczonego do wykonywania kultu religijnego 450 zł, wartość innych ruchomości 50 zł, ogólna wartość majątku gminy 9 500 zł, stan finansowy należności (–), stan finansowy długi 4 000 zł.

Gmina Wyznaniowa Żydowska w Kowalu: nieruchomości przeznaczone do wykonywania kultu religijnego i związane ściśle z zadaniami gminy o wartości obiegowej 26 500 zł (synagoga — bud. murowany 10 000 zł, łaźnia — bud. murowany 11 000 zł, cmentarz 3/4 ha 1 500 zł, rzeźnia dla drobiu — oddz[ielny] bud[ynek] mur[owany] 4 000 zł, urządzenie łaźni /wanny, kocioł i inne/ 1 500 zł), inne nieruchomości będące jedynie lokatą funduszów o wartości obiegowej 3 000 zł (dom dla biednych i starców 1 000 zł, ogród warzywny 1 ha 2 000 zł), wartość majątku ruchomego przeznaczonego do wykonywania kultu religijnego (–), wartość innych ruchomości 1 500 zł, ogólna wartość majątku gminy 31 000 zł, stan finansowy należności 3 100 zł, stan finansowy długi 1 400 zł.

⁷⁹ APB, UWPT, sygn. 4482, k. 217, Format A5, rękopis, język polski. *Starosta Powiatowy Rypiński do Urzędu Wjewódzkiego Pomorskiego Wydział Społeczno-Polityczny w Toruniu z 16 czerwca 1939. Podpis nieczytelny.*

⁸⁰ APB, UWPT, sygn. 4482, k. 337–339. Format A3, maszynopis w języku polskim. *Pismo z 24 kwietnia 1939 sygnowane podpisem starosty powiatowego we Włocławku inż. Czesława Gajzlera. Por. tab. 1.*

Gmina Wyznaniowa Żydowska w Lubieniu: nieruchomości przeznaczone do wykonywania kultu religijnego i związane ściśle z zadaniami gminy o wartości obiegowej 19 000 zł (synagoga z drzewa kryta blachą przy ul. Bóżniczej 10 000 zł, dom modlitwy przy ul. Bóżniczej z drzewa kryty papą, w którym mieści się szkołka, łaźnia rytualna i mieszkanie rabina 6 000 zł, cmentarz i dom mieszkalny dla dozorczy z cegły kryty papą 2 000 zł, szkołka z drzewa kryta papą przy ul. 1 Maja przeznaczona na dom modlitwy 1 000 zł), inne nieruchomości będące jedynie lokatą funduszków o wartości obiegowej 3 000 zł, wartość majątku ruchomego przeznaczonego do wykonywania kultu religijnego 3 079 zł, ogólna wartość majątku gminy [*związanego z wykonywaniem kultu religijnego*] 25 079 zł, wartość innych ruchomości 3 079 zł, stan finansowy należności 5 563,45 zł, stan finansowy długi 6 352,83 zł.

Gmina Wyznaniowa Żydowska w Lubrańcu: nieruchomości przeznaczone do wykonywania kultu religijnego i związane ściśle z zadaniami gminy o wartości obiegowej 53 500 zł (synagoga mur[*owana*] pod dachówką 40 000 zł, łaźnia rytualna oraz łaźienka dla bicia drobiu drewniana częściowo mur[*owana*] pod papą 3 500 zł, szkołka oraz mieszkanie rabina murowana pod papą 6 000 zł, cmentarz o pow[*ierzchni*] 14 266 metr[*ów*] 4 000 zł), inne nieruchomości będące jedynie lokatą funduszków o wartości obiegowej 2 100 zł (przytułek dla przechodn[*ich*] ubog[*ich*] murow[*any*] pod papą 1 800 zł, plac budowlany o pow. 540 metr[*ów*] 300 zł), wartość majątku ruchomego przeznaczonego do wykonywania kultu religijnego 2 000 zł, wartość innych ruchomości 300 zł, ogólna wartość majątku gminy 57 900 zł, stan finansowy należności 6 350 zł, stan finansowy długi 15 000 zł.

Gmina Wyznaniowa Żydowska w Przedczu: nieruchomości przeznaczone do wykonywania kultu religijnego i związane ściśle z zadaniami gminy o wartości obiegowej 14 000 zł (synagoga drewniana, kryta blachą 5 000 zł, cmentarz obok synagogi przestrzeni około 2 mórg oparkany płotem z drzewa 3 000 zł, mykwa, oddzielny budynek z drzewa pod papą 500 zł, 1/2 domu przeznaczonego na dom modlitwy z placem 500 zł, dom mieszkalny w połowie i druga połowa przeznaczona na szkołkę /połowa mieszkanie rabina, druga na dom modlitwy/ oraz oficyna z placem przy P.O.W. 5 000 zł), wartość majątku ruchomego przeznaczonego do wykonywania kultu religijnego (–), inne nieruchomości będące jedynie lokatą funduszków o wartości obiegowej 1 250 zł, ogólna wartość majątku gminy 15 250 zł, stan finansowy należności 1 200 zł, stan finansowy długi 3 500 zł.

Dokument nr 20. Majątek gminy żydowskiej w Pyzdrach z 1931 roku⁸¹ (powiat koniński).

Nieruchomości w gminie: dom na cmentarzu, synagoga, dom uczelni⁸², mykwa⁸³, domek dla bezdomnych. Papiery: akt kupna domu od Maszewskiej, akt kupna spichrza od Mielżyńskiego, srebrne ozdoby do użytku w synagodze: taca z pucharem do mycia rąk, 3 pary ec chaim⁸⁴, trzy blachy⁸⁵, 3 pary lichtarzy i 4 jady⁸⁶.

⁸¹ APPoK, Starostwo Powiatowe w Słupcy 1918–1932 (dalej cyt.: SPS), sygn. 233. Fiszka, rękopis w języku polskim, sygnowana pieczęcią „Zarząd Gminy Wyzn. Żyd. w Pyzdrach” i odręcznym podpisem Przewodniczącego Zarządu Gminy (nieczytelny).

⁸² Dom uczelni — prawdopodobnie dotyczy domu studiów (bejt hamidrasz).

⁸³ Por. przyp. 13.

⁸⁴ Ec chaim (rimmonim) — para ozdób zakładanych na Torę.

⁸⁵ Por. przyp. 38.

⁸⁶ Por. przyp. 39.

Dokument nr 21. *Majątek gminy żydowskiej w Skulsku na 1 maja 1932 roku*⁸⁷ (powiat koniński).

Majątek nieruchomy: ul. Konińska 58 (dom mieszkalny frontowy, parterowy, kryty dachówką, gdzie mieści się bóżnica-dom modlitw, oficyna murowana w podwórzu gdzie mieści się mykwa) oraz plac pod tymi budynkami, podwórze i ogród. Łączna wartość 10 000 zł. Realność poza Skulskiem pod nr 78 — cmentarz z domem mieszkalnym, murowanym pod trzciną — 500 zł. Ruchomości w bóżnicy o wartości 500 zł.

Dokument nr 22. *Inwentarz majątku gminy żydowskiej w Solcu Kujawskim z 1933 roku*⁸⁸ (powiat bydgoski).

Nieruchomości: parterowy mieszkalny dom gminny 8 000 zł, synagoga /bóżnica/ 6 000 zł, szopa 300 zł.

Ruchomości w synagodze: 4 rodały /w tym 2 prywatne p. Friedländera i p. Rozenberga/ 1 200 zł, 1 ołtarz 200 zł, 10 ławek 800 zł, 1 lampa gazowa 500 zł, 4 lampy ścienne i 4 poręczowe lichtarze 100 zł, 1 garnitur do mycia⁸⁹ 10 zł, 2 nakrycia stołowe /prywatne Cohn i dr Jünön/ 100 zł, 2 zasłony rodalowe⁹⁰ prywatne /1 własnością Frieländera/ 200 zł, 1 ampułka na stałe światło⁹¹ 25 zł, 5 okryć rodalów⁹² 50 zł, 1 trzcina do zapalania światła, 0,50 zł, 5 ławek w dziale kobiecym 500 zł, 10 lamp gazowych zwykłych 150 zł.

Ruchomości w szopie: 1 karawan z dodatkami 200 zł, 1 duży i 1 mały koc dla zakrywania zwłok 50 zł, 4 chodniki 100 zł.

Ogólna wartość majątku 18 485,50 zł^a

a — w oryginale błędnie zapisano 18 494 zł.

Dokument nr 23. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Szubinie z 1933 roku*⁹³ (powiat szubiński).Majątek nieruchomy:

1/ bożnica przy ulicy Winnica 7 000 zł, 2/ dom mieszkalny przy bożnicy 1 000 zł, dom mieszkalny przy cmentarzu 2 500 zł, 4/ cmentarz 1 zł, 5/ 4 morgi ziemi (obsadzone, zalesione) 300 zł, 6/ 1/2 morga ziemi ornej przy bożnicy 120 zł.

Majątek ruchomy:

1/ 1 karawan wraz derkami 100 zł, 2/ 3 korony do rodalów⁹⁴ srebrne 45 zł, 3/ 2 kielich srebrne 30 zł, 4/ 2 wskazówki⁹⁵ srebrne 10 zł, 5/ 1 puszka ołtarzowa⁹⁶ srebrna 10 zł, 6/ 2 blachy do rodalów⁹⁷ 30 zł, 7/ 4 obrusy ołtarzowe⁹⁸ 4 zł, 8/ 2 płaszczyki do rodalów⁹⁹ 2 zł, 9/ 5 firan do rodalów 5 zł, 10/ 4 rodały¹⁰⁰ 4 zł, 11/ 1 megiła¹⁰¹ 1 zł, 12/ 1 szofer¹⁰² 1 zł, 13/ urządzenie w bóżnicy 1 zł.

⁸⁷ APPoK, SPK, sygn. 379. Fiszka, rękopis w języku polskim, sygnowana pieczęcią „Zarząd Gminy Żydowskiej w Skulsku”. Podpis nieczytelny.

⁸⁸ APB, Akta miasta Solca, sygn. 1249. Format A6. Rękopis, w części maszynopis. Sporządzony prawdopodobnie wiosną 1933 r. Podpisy nieczytelne.

⁸⁹ Garnitur do mycia — przybory w postaci misy i dzbana.

⁹⁰ Zasłony rodalowe — w tym przypadku dotyczy zapewne zasłon szafy ołtarzowej (parochet).

⁹¹ Por. przyp. 62.

⁹² Por. przyp. 75.

⁹³ APB, UWPT, sygn. 4504, k. 495–496. Format A5, rękopis w języku polskim. Podpisał Meyer Jacoby i 2 inne osoby (nieczytelne). Mniej treściwe spisy majątku znajdują się pod wskazaną sygnaturą (k. 451) z 15 lipca 1930 r. oraz z 8 września 1932 r. (APB, UWPT, sygn. 4505, k. 463).

⁹⁴ Por. przyp. 33.

⁹⁵ Por. przyp. 39.

⁹⁶ Por. przyp. 54.

⁹⁷ Por. przyp. 38.

⁹⁸ Por. przyp. 56.

⁹⁹ Por. przyp. 75.

¹⁰⁰ Por. przyp. 16.

¹⁰¹ Por. przyp. 60.

¹⁰² Szofar — róg barani używany w święto Rosz ha Szana.

Księgi kasowe i papiery wartościowe:

1/ Księga kasowa 2,50 zł, 2/ pożyczka wojenna nr 35072 na 3 500 m[are]k przewal[oryzowane] 87,50 zł, 3/ pożyczka wojenna nr 27965 na 500 m[are]k przewal[oryzowane] na 12,50 zł, 4/ pożyczka wojenna nr 29738 na 500 m[are]k przewal[oryzowane] na 12,50 zł, 5/ pożyczka wojenna nr 55112 na 500 m[are]k przewal[oryzowane] na 87,50 zł, 6/ pożyczka wojenna nr 27964 na 500 m[are]k przewal[oryzowane] na 12,50 zł, 7/ pożyczka wojenna na 27937/1 na 500 m[are]k przewal[oryzowane] na 12,50 zł, 8/ Książeczka oszczędn[ościowa] K[asy] K[omunalnej] Szubin nr 8525 na 16,56 zł, 9/ Książeczka oszczędn[ościowa] K[asy] K[omunalnej] Szubin nr 5082 na 100 zł, 10/ Książeczka oszczędn[ościowa] K[asy] K[omunalnej] Szubin nr 11153 na 2,28 zł., 11/ Książeczka oszczędn[ościowa] Nr 5971 K[asy] K[omunalnej] Szubin na 16,56 zł, 12/ Książeczka oszczędn[ościowa] Nr 5979 K[asy] K[omunalnej] Szubin na 42,90 zł, 13/ Książeczka oszczędn[ościowa] nr 11207 K[asy] K[omunalnej] Szubin na 1,85 zł, 14/ Książeczka oszczędn[ościowa] Nr 11968 K[asy] K[omunalnej] Szubin na 26,78 zł, 15/ Książeczka oszczędn[ościowa] Nr 12116 K[asy] K[omunalnej] Szubin na 9,34 zł, 16/ Książeczka oszczędn[ościowa] Nr 11860 K[asy] K[omunalnej] Szubin na 27,13 zł.

Dokument nr 24. Inwentarz nieruchomości i ruchomy gminy żydowskiej w Ślesinie z 23 sierpnia 1931 roku¹⁰³ (powiat koniński).

Inwentarz nieruchomości:

— Bóżnica ul. Napoleona 200 m[etrów] kw[adratów] powstała w 1850 roku (wartość 2 500 zł).
 — Bóżnica ul. Plac Konstytucji 225 m[etrów] kw[adratów] z 1895 roku (wartość 1 500 zł).
 — Ulica Sadowa: łaźnia, dom mieszkalny i dom noclegowy 108 m[etrów] kwadratów z 1880 roku (wartość 500 zł).
 — Mieszkania ul. Sadowa 96 m[etrów] kwadratów z 1870 roku (wartość 1 000 zł).
 — Cmentarz oparkaniony we wsi Różopole gm[ina] Piotrkowiec z domem stróża 4 000 m[etrów] kw[adratów] z 1892 roku (wartość 2 000 zł)¹⁰⁴.

Inwentarz ruchomy:

W synagodze: 9 Tor¹⁰⁵ (od 70 lat) o wartości 5 000 zł, 19 ławek sosnowych (od 1904) 190 zł, 4 lampy (od 1904), 40 zł, 6 lichtarzy (od 1910) 18 zł, 2 stoły sosnowe (od 1904) 15 zł, zegar ścienny (od 1925) 15 zł, firanki na 3 okna (od 1930) 15 zł, naczynie do mycia rąk (od 1918) 3-zł, srebrny przybór do Tory¹⁰⁶ (od 1890) 100 zł, srebrny kubek (od 1910) 5 zł, miednica i wiadro (od 1920) 5 zł.

W bejt hamidraszu¹⁰⁷: (od 1896) 11 ławek sosnowych 44 zł, 3 szafy sosnowe na książki 15 zł, 2 stoły sosnowe 15 zł, Talmud¹⁰⁸ 200 zł, zegar ścienny (od 1930) 5 zł, urządzenie do mycia rąk (od 1895) 3 zł, miednica i wiadro (od 1930) 4 zł.

W łaźni rytualnej - 2 ławki sosnowe (od 1915) 5 zł, stół sosnowy (od 1915) 3 zł, 3 wanny (od 1910) 25 zł, pompa do wody (od 1905) 25 zł, kocioł żelazny (od 1925) 200 zł.

¹⁰³ APPoK, SPK, sygn. 382. Format A4, rękopis w języku polskim. *Inwentarz nieruchomości i ruchomy gminy żydowskiej w Ślesinie z 23 sierpnia 1931 roku*. Podpis Przewodniczącego Zarządu Gminy Żydowskiej w Ślesinie (nieczytelny).

¹⁰⁴ APPoK, AmŚlesina, sygn. 107. Format A4, rękopis w języku polskim, sygnowany pieczęcią „Gmina Wyznaniowa Żyd. w Ślesinie”. Podpisy czterech osób (nieczytelne).

¹⁰⁵ Por. przyp. 31.

¹⁰⁶ Zapewne chodzi o jad lub tarczę na Torę (tas).

¹⁰⁷ Por. przyp. 19.

¹⁰⁸ Gemara (zbiór komentarzy uzupełniających do Miszny) wraz z Miszną (zbiór nauk prawnych judaizmu) tworzą Talmud. Spisany w wersji palestyńskiej około 400 r. n.e., oraz babilońskiej (około 500 r. n.e.).

Dokument nr 25. Liczba członków i stan majątkowy gminy wyznaniowej żydowskiej w Toruniu z 20 kwietnia 1939 roku¹⁰⁹ (powiaty: toruński, toruński groszki).

2/ według oszacowania z roku 1933 majątek tejże gminy przedstawia się jak następuje: a/ przeznaczony na wykonywanie kultu religijnego i związany z zadaniami gminy wyznaniowej w Toruniu: nieruchomość przy ul. Szczytnej nr 12 /bóżnica i mieszkanie prywatne/ 40 000 zł, nieruchomość przy ul. Podmurnej nr 63 /synagoga/ 35 000 zł, cmentarz przy ul. Przy Rzeźni 5 000 zł.

W Chełmży: nieruchomość przy ul. Szewskiej nr 8 /bóżnica/ 80 000 zł, urządzenie bóżnicy 25 000 zł, rzeźnia 4 000 zł, cmentarz przy ul. 23 Stycznia 4 500 zł, srebro do rytuałów 6 000 zł.

b/ nieruchomości będące jedynie lokatą funduszów gminy w Toruniu: nieruchomość przy ul. Szczytna nr 10 /piekarnia i mieszkania prywatne/ 15 000 zł, nieruchomość przy ul. Podmurnej 61 /mieszkania prywatne/ 10 000 zł; w Chełmży: nieruchomość przy ul. Hallera nr 33 /dom mieszkalny/ 35 000 zł, dobudówka /mieszkanie prywatne/ 15 000 zł. Obecna wartość obiegowa nieruchomości w Chełmży wynosi około 40% szacunku z roku 1933 — nieruchomości w Toruniu około 65%.

Dokument nr 26. Majątek gminy żydowskiej w Tuliszkowie z 11 kwietnia 1939 roku¹¹⁰ (powiat koniński).

Ogłędziny majątku kahału wykazały, że znajdują się na podległym jej terenie:

Nieruchomości o wartości 7 400 zł: dom modlitw, łaźnia, mieszkanie rzeźnika¹¹¹ z placem (razem 5 300 zł), plac przy 3 Maja (300 zł), cmentarz, dom przy cmentarzu i ziemia (1 800 zł).

Ruchomości o wartości 900 zł: rodały¹¹² 5 sztuk (750 zł), ławki 10 (100 zł), stoły 3 (15 zł), szafka 1 (10 zł), lichtarze 3 (20 zł), lampy elektryczne 5 (5 zł).

Dokument nr 27. Ilość członków i stan majątkowy gminy żydowskiej w Wilczynie z 1939 roku¹¹³ (powiat koniński).

Gmina Wyznaniowa Żydowska Wilczyn w 1939 liczy 174 dusze. Wartość nieruchomości¹¹⁴ 6 200 zł, grunty 800 zł, ruchomości gminy 2 354 zł.

¹⁰⁹ APToW, UWPT, sygn. 4482, k. 231–232. Format A5, maszynopis w języku polskim. *Sprawozdanie Zarządu Miejskiego w Toruniu do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego/ Wydział Społeczno-Polityczny w Toruniu z 20 kwietnia 1939*. Sygnował za Prezydenta Miasta. Radca Magistratu Kirstein. Pominęto punkty 1, 3, 4.

¹¹⁰ APPoK, AmTuliszkowa, sygn. 398, k. 26. Format A 6, rękopis w języku polskim. Pismo sygnowane przez przewodniczącego zarządu gminy żydowskiej w Tuliszkowie z 11 kwietnia 1939 r. Analogiczny spis nieruchomości z 1926 r. (APPoK, AmTuliszkowa, sygn. 391) zawiera następujące składniki majątku gminnego: plac 28 prętów przy ul. Majowej między domem modlitw pod nr 9 a posesjami Kołaty i Jesiołkiewicza, plac 33 pręty z myką przy ul. Majowej, plac 12,5 m na 13,5 m szerokości przy ul. Majowej, cmentarz przy drodze Krepskiej 32 m długości i 32 szerokości (dar od dominium Tuliszkowa), dom murowany, obórka murowana studnia kryta pobudowany w roku 1921 na placu przy cmentarzu nabyte w 1902.

¹¹¹ Por. przyp. 30.

¹¹² Por. przyp. 16.

¹¹³ APPoK, SPK, sygn. 387. Fiszka w języku polskim, rękopis. Podpis przewodniczącego zarządu gminy żydowskiej (nieczytelny).

¹¹⁴ APPoK, SPS, sygn. 233. Nieruchomości w 1931 r. tworzyły: murowana synagoga połączona z domem mieszkalnym, plac pod tymi budynkami, działki gruntu pod numerami 59 i 60.

Dokument nr 28. *Stan majątku gminy żydowskiej we Władysławowie z lipca 1935 roku*¹¹⁵ (powiat koniński).

Majątek Gminy Żydowskiej Władysławów na 1935: synagoga, dom modlitewny, dom mieszkalny rabina, budynek mykwy¹¹⁶, cmentarz z mieszkaniem dozorczy, 2 rodąły duże, 2 rodąły średnie, 1 rodąły mały, 10 sukienek do rodąłów¹¹⁷, 8 przepasek do rodąłów¹¹⁸, jaad srebrny, jad kościany¹¹⁹, 3 zaslonki¹²⁰, 2 pokrycia na ołtarz¹²¹, 15 ławek, 10 pulpity, 2 stoły, 13 lamp, 3 świeczniki zwykłe, 5 kandelabrow, 150 ksiązek talmudycznych, 2 szafy do ksiązek, 2 wanny kąpielowe, 1 kocioł, 2 wanienki do nóg.

Dokumenty nr 29 i 30. *Inwentarze majątku gminy wyznaniowej żydowskiej we Włocławku* (powiat włocławski).

Składniki majątku nieruchomości gmin żydowskiej we Włocławku z 24 kwietnia 1939¹²²

Synagoga przy ulicy Żabiej 14 /137 190 zł/, Królewieckiej 17 /160 230 zł/, szkoła „Talmud Tora”¹²³ przy Królewieckiej 5 /12 270 zł/, mykwa¹²⁴ przy Królewieckiej 4 /44 850 zł/, cmentarz na ulicy Nowomiejskiej 25 /12 000 zł/, schronisko dla starców z placem przy ulicy Stodólnej 35 /37 560 zł/, dom modlitw w Szpitalu Dolnym¹²⁵ /31 240 zł/, plac przy ulicy Żabiej 16 /4 500 zł/, dom sierot przy Królewieckiej 5 /35 300 zł/. Łącznie majątek gminy wyceniono na 475 150 zł.

Inwentarz majątku gminy żydowskiej we Włocławku¹²⁶

Inwentarz Starej Synagogi przy ul. Żabiej:

W męskim oddziale: 25 rodąłów¹²⁷, 2 srebrne blachy do rodąłów¹²⁸, 4 srebrne rączki do rodąłów, 1 drewniana rączka¹²⁹, 27 ubrań do rodąłów¹³⁰, 3 kubki srebrne, 1 tabliczka do kabały, 1 srebrny talerzyk, 2 srebrne miski, 2 srebrne konewki, 3 ręczniki, 1 korona srebrna do rodąłów¹³¹, 3 pary ubrań z dzwoneczkami¹³², 1 frażetowy świecznik chanukowy¹³³, 2 kandelabry przed ołtarzem, 2 lichtarze drewniane, 2 tałajsym¹³⁴, 4 parojchaser¹³⁵, 3 serwety, 1 serwetka mała, 1 mały modlitewnik na ołtarzu, 4 duże modlitewniki, 4 ławki malowane, 71 ławek polerowanych, 4 fotele, 1 kubeł, 1 konewka mosiężna, 1 kir miedziany, 5 rolet, 2 krzesła, 1stół, 33 chodniki juchtowe, 2 chodniki pluszowe, 4 dywany, 2 najertumed¹³⁶, 1 ławka w sieni,

¹¹⁵ APpOk, SPK, sygn. 383. Format A 5, rękopis w języku polskim datowany na lipiec 1935 r. Podpis nieczytelny.

¹¹⁶ Por. przyp. 13.

¹¹⁷ Por. przyp. 75.

¹¹⁸ Przepaska do rodąły — taśma do wiązania Tory (awnet).

¹¹⁹ Por. przyp. 39.

¹²⁰ Por. przyp. 41.

¹²¹ Por. przyp. 56.

¹²² APB, UWPT, sygn. 4482, k. 337–339. *Stan majątkowy gmin wyznaniowych żydowskich na terenie powiatu włocławskiego*. Format A3, maszynopis w języku polskim. Pismo sygnowane podpisem starosty powiatowego we Włocławku inż. Czesława Gajzlera.

¹²³ Talmud Tora — religijna szkoła dla chłopców (tzw. cheder starego typu).

¹²⁴ Por. przyp. 13.

¹²⁵ Szpital Dolny — gmina leżąca na prawym brzegu Wisły, której część włączono w granice Włocławka w latach dwudziestych XX wieku.

¹²⁶ AŻIH, ŻGWW, sygn. 113/1/1. Format A 4, rękopis, w części maszynopis, język polski. Dokument zachowany częściowo. Brak datowania. Zapewne w 1938 lub 1939 r. Opatrzony okrągłą pieczęcią Zarząd Żydowskiej Gminy Wyznaniowej we Włocławku. Podpis nieczytelny.

¹²⁷ Por. przyp. 16.

¹²⁸ Por. przyp. 38.

¹²⁹ Por. przyp. 39.

¹³⁰ Por. przyp. 75.

¹³¹ Por. przyp. 33.

¹³² Por. przyp. 75.

¹³³ Por. przyp. 65.

¹³⁴ Tałajsym — szal modlitewny (tallit, tales).

¹³⁵ Parojchaser — zasłona (parochet) na Torę używana w czasie ceremonii obrzezania.

¹³⁶ Por. przyp. 62.

4drażki baldachimowe¹³⁷, 3 wiszące lampy w korytarzach, 2 latarnie przed synagogą, 1 mogiła¹³⁸, 8 żyrandoli małych, 6 żyrandoli dużych, 1 zegar, 12 lichtarzy drewnianych, 15 srebrnych kartek do rodaków, 29 frażetowych kartek do kufrów, 35 czapeczek dla chóru, 35 tałajsym¹³⁹ dla chóru, 3 szojfers¹⁴⁰.

W żeńskiej galerii na I piętrze: 21 krzesel, 1 fotel, 1 stół, 24 ławki mahoniowe, 7 żyrandoli małych.

W żeńskiej galerii na II piętrze: 42 ławki mahoniowe, 6 foteli, 29 krzesel, 2 ławki zwyczajne, 13 żyrandoli małych.

Inwentarz Nowej Synagogi przy ul. Królewieckiej:

W męskim oddziale: 5 rodaków¹⁴¹, 1 rączka platynowa¹⁴², 1 kielich srebrny, 2 porojanes¹⁴³, 1 zegar, 1 szojfer¹⁴⁴, 1 mogiła¹⁴⁵, 1 żyrandol, 2 lampy, 17 lampek, 44 ławki, 4 fotele, 2 kandelabry, 2 dywany, 2 chodniki pluszowe, 2 chodniki juchtowe, 2 stoły, 2 spluwaczki.

W żeńskim oddziale: 44 ławki, 7 lamp, 1 para pertjer.

„Bet Hamidrasz”¹⁴⁶, 11 ławek, 4 lampy, 2 stoły.

Inwentarz przytułku dla wedrujących (ubogich Żydów) przy ul. Zapiecek:

19 żelaznych łóżek, 2 ławki do spania, 15 sienników, 15 pierzyn, 22 poduszki, 10 kołder, 28 powłok, 41 powłoczek, 27 prześcieradeł, 10 ręczników, 4 lampy elektryczne, 1 szafka z modlitewnikami, 4 stoły, 2 ławki, 1 ławka pościelowa, 2 zegary, 10 taborettek, 2 krzesła, 1 szafa, 2 kubły, 3 kwarty, 1 miska, 1 umywalnia, 1 beczka do wody.

Inwentarz mykwy¹⁴⁷:

12 wanien, 10 stolików, 16 ławek, 6 krzesel, 5 chodników drewnianych, 2 pompki do wypompowania wody, 1 motor z pasem, 1 kocioł parowy, 1 kocioł zwyczajny.

Inwentarz szkoły „Talmud Tora”¹⁴⁸ przy ul. Królewieckiej 4:

29 ławek, 2 tablice, 2 katedry.

Inwentarz kancelarii gminy przy ulicy Brzeskiej 23:

2 szafy, 1 kasa żelazna, 1 biurko, 3 stoły, 18 krzesel, 1 maszyna do pisania, 1 maszyna do kopiowania, 1 barierka, 1 wieszak, 1 umywalnia, 1 licznik, 5 lamp elektrycznych.

Dokument nr 31. *Inwentarz gminy żydowskiej w Wyrzysku z 24 lipca 1930*¹⁴⁹ (powiat wyrzyski).

Odnośnie do pytań postawionych w formularzach donoszę co następuje:

Ad 4/ majątek gminy składał się z budynku /bóżnicy/ łaźni, szopy i cmentarza 0,12,76 ha bez jakichkolwiek kapitałów względnie zobowiązań¹⁵⁰

Ad 5/ bóżnica wymaga drobnych reparacji drzwi, zaś łaźnia została gruntownie odnowio-

¹³⁷ Drażki baldachimowe — drażki podtrzymujące baldachim nad bimą.

¹³⁸ Por. przyp. 60. ¹³⁹ Por. przyp. 134. ¹⁴⁰ Por. przyp. 103. ¹⁴¹ Por. przyp. 16.

¹⁴² Por. przyp. 39. ¹⁴³ Por. przyp. 41. ¹⁴⁴ Por. przyp. 102. ¹⁴⁵ Por. przyp. 60.

¹⁴⁶ Por. przyp. 19. ¹⁴⁷ Por. przyp. 13. ¹⁴⁸ Por. przyp. 123.

¹⁴⁹ APB, Akta miasta Wyrzyska (dalej cyt.: AmW), sygn. 81, k. 11. Format A4. Maszynopis, częściowo rękopis, w języku polskim. *Miejski Urząd Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego w Wyrzysku z 24 lipca 1930 do Starosty Powiatowego w Wyrzysku w przedmiocie: Uporządkowanie stanu prawnego w organizacjach gmin żydowskich*. Podpisał Jagodziński. Pominięto adnotacje od nr 1 do 3 oraz od 6 do 10.

¹⁵⁰ APB, AmW, sygn. 81, k. 17. W kwestionariuszu dotyczącym cmentarza nieużywanego w gminie miejskiej Wyrzysk powiat Wyrzysk z 15 stycznia 1931 r. znajduje się opis cmentarza:

1/ Rodzaj cmentarza: zwykły, 2/ Jakiego wyznania: mojżeszowego, 3/ Powierzchnia całkowita: 0,15,00 ha, 4/ Powierzchnia, nadająca się do grzebania włók /część nieużywana/: 0,08,00 ha, 5/ Od kiedy nieużywany: 12.8.1922 r., 6/ Odległość od najbliższych zabudowań mieszkalnych: 75 metrów, 7/ Rodzaj gleby: gleba piaszczysta, 8/ Poziom wody zaskórnej: 5 metra. Od powierzchni ziemi, 9/ Stan ogólny: zadawalający. Cmentarz jest ogrodzony parkanem z trzech stron z desek, a z jednej strony tzw. „żywym plotem”.

na i wygląda przyzwoicie, szopa jest w porządku, jedynie parkan przy cmentarzu potrzebuje gruntownej naprawy, ogólny koszt reparacji ocenia się na 150 zł.

Dokument nr 32. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Wysokiej z 1933 roku*¹⁵¹ (powiat wyrzyski).

Ruchomy: brak

Nieruchomy:

1/ dom mieszkalny 2500 zł, 2/ 1 stajnia 50 zł, 3/ ogród 250 zł, 4/ cmentarz 1 zł.

Dokument nr 33. *Inwentarz ruchomości Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Zagórowie z 1935 roku*¹⁵² (powiat koniński).

Nr porządkowy przychodowy	Nazwa przedmiotu tego opis i stan	Wartość zł	Gdzie znajduje się przedmiot	Uwagi
<u>I. W synagodze</u>				
1–15	15 ławek wraz z pulpitemi (90 miejsc) a 10 zł	150	W sali parterowej	
16–24	9 ławek wraz z pulpitemi (124 miejsc) a 20 zł	180	Na galerii dla kobiet	
25–28	4 rodaly a 400 zł	1600	W sali part[erowej]	
29	1 „Magida” (zwój „Księgi Estery”) ¹⁵³	10	„	
30	1 ośmioramienny posrebrzony świecznik	50	„	
31–35	5 zyrandoli mosiężnych a 10 zł.	50	„	
36	1 świecznik 4-ro ramienny mosiężny	5	„	
37–40	4 lichterze srebrne a 15 zł	60	„	
41–43	3 lichterze posrebrzone a 3 (zł)	9	„	
44	1 lampa wisząca z kloszem	5	„	
45–46	2 lampy wiszące a 3 zł	6	„	
47–49	3 lampy potrójne a 12 (zł)	36	„	
50–51	2 obrusy pluszowe a 10 zł	20	„	
52–54	3 zasłony na Arkę Przymierza ¹⁵⁴ a 50 (zł)	150	„	
55	1 zegar ścienny	5	„	
56	1 stół na ambonie	8	„	
57–58	2 zyrandole a 5 (zł)	10	Na galerii	
59	1 miednica miedziana z postumentem	15	W przedsionku	
60	1 stół	3	„	
<u>II. W domu modlitwy (Bet-Hamidrasz¹⁵⁵)</u>				
1–4	4 stoły a 3 zł	12	—	
5–10	6 ławek a 3 zł	18	—	
11–13	3 rodaly ¹⁵⁶ a 300 zł	900	—	
14	Księgozbiór dzieł talmudycznych wraz z półkami	200	—	
15–17	2 zasłony na Arkę Przymierza ¹⁵⁷	10	—	
18	1 miednica	5	—	
<u>III. W szkole powszechnej</u>				
1–9	9 ławek z pulpitemi a 5 zł	45	W klasach	
10	1 wieszak	2	„	
11–13	3 tablice z postumentami a 7 [zł]	21	„	

¹⁵¹ APB, UWPT, sygn. 4505, k. 499. Format A 5. Rękopis w języku polskim. *Oszacowanie majątku nieruchomego i ruchomego gminy żydowskiej w Wysokiej z 1933 roku* dołączone do protokołu zdania majątku gminy w dniu 21 sierpnia 1933 przez burmistrza Nowaka reprezentantom gminy żydowskiej w Szubinie: M. Jacoby, M. Sylberstein, Moses Raphael.

¹⁵² APPoK, SPK, sygn. 382, k. 299-300. Dokument formatu A 4, dwie karty, rękopis w języku polskim. W prezentowanej tabeli pominięto rubryki: „data otrzymania lub kupna, od kogo otrzymano lub kupiono i na zasadzie jakiego dokumentu, cena zł, dziennik data, dziennik poz., zmiana w stosunku do rub. 8-ej., odnośny numer porządkowy — vacat, uwagi”, ponieważ nie umieszczono w nich informacji.

¹⁵³ Por. przyp. 60.

¹⁵⁴ Por. przyp. 15.

¹⁵⁵ Por. przyp. 19.

¹⁵⁶ Por. przyp. 16.

¹⁵⁷ Por. przyp. 42.

Nr porządkowy przychodowy	Nazwa przedmiotu tego opis i stan	Wartość zł	Gdzie znajduje się przedmiot	Uwagi
14	1 tablica ścienna	5	"	
15	1 stół	2	"	
16	1 stół roboczy koszyk[owy]	3	W kanciapie	
17	1 fotel	3	"	
18	1 globus	15	"	
19	1 krzesło	1	"	
20-23	4 obrazy ścienne duże a 5 zł	20	W klasach	
24-26	3 mapy duże a 20 [zł]	60	"	
	<u>IV. W łazni rytuał[ner]</u>			
1-4	4 wanny metal[owe] a 20 [zł]	80	—	
5	1 kocioł miedziany	50	—	
6	1 kocioł żelazny	50	—	
7-12	6 ławek a 2 zł	12	—	
13-16	4 wiadra a 1,50 [zł]	6	—	
	<u>V. W biurze gminy</u>			
1	1 stół*	6	—	
2	1 fotel*	10	—	
3	1 szafa na archiwum	20	—	
4	1 obraz ścienny w oprawie	8	—	
5	1 krzesło	1,50	—	
6	1 karawan	50	W garażu	
	<u>VI. W przytulku</u>			
1-3	3 łóżka żelazne	6	—	

* kupiony w 1928 r. od Baumana

Adres Autora:
 Dr Tomasz Kawski
 Instytut Historii
 Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
 ul. Przemysłowa 34
 85-758 Bydgoszcz